AUI, secţiunea III e, Lingvistică, tomul LIV, 2008

Elemente lexicale alogene în latina documentelor de cancelarie din Moldova

de
Mihaela Paraschiv

El latin medieval como lengua oficial de una nueva superestructura se fue adaptado con flexibilidad a las exigencias de la comunicación a todos los nivelos, realizando la reestructuración lexical, cualitativa y cantitativa, impuesta por la necesidad de adecuar la expresión a los aportaciones de la nueva civilización. El préstamo de las lenguas de Europa fue una de las fuentes de esta renovación lexical. En los documentos latinos de cancillería de Moldavia que hemos investigado (aprox. 550), los elementos lexicales alógenos, muchos de ellos entrdos en rumano, son de procedencia diversa (eslava, polaca, húngara, griega, turca), designando sobre todo aquellos *realia* de la sociedad rumana y europea que no encuentran un equivalente latino medieval. En el presente artículo se enfocan tales elementos desde su forma , etimología y ocurrencia contextuale.

Sub aspect lexical, latina medievală de cancelarie dispunea de un inventar de termeni consacraţi în limba cancelariei imperiale romane şi a celei pontificale. Deşi L. Derey[1] afirmă că limba cancelariei, ca şi cea a justiţiei, este conservatoare prin excelenţă, acest lucru nu se justifică la nivelul lexicului, care reflectă toate tipurile de înnoiri lexicale pe care le-a cunoscut latina medievală în uz oficial.

În lexic, spunea A. Blaise[2] (cu o anume exagerare), latina medievală cunoaşte *excrescenţe monstruoase*, prin introducerea, încă din epoca carolingiană (sec.VIII-IX p.C.), a unui număr considerabil de cuvinte noi, de origine greacă, arabă, germană, romanică, mai mult sau mai puţin latinizate de către cronicari şi mai ales de jurişti, care au contribuit, în opinia sa , la „alterarea" vocabularului latin. Fondul principal al latinei clasice suportase în latina tîrzie numeroase grefe lexicale şi semantice, în cea mai mare parte de provenienţă greacă (prin intermediul traducerilor din Vechiul şi Noul Testament), sub forma unor împrumuturi directe sau semantice (termenul de *împrumut semantic* este preferat de E. Löfstedt[3] şi de A. Meillet[4] celui de calc lexical). În latina tîrzie şi medievală, împrumuturile greceşti au o largă circulaţie şi sînt de uz curent, chiar în lucrările unor autori care nu cunoşteau limba greacă: este cazul lui Grégoire de Tours, în opera căruia, Max Bonnet a identificat 176 de cuvinte greceşti aparţinînd limbii profane şi 101 specifice vocabularului creştin[5].

În latina secolelor al V-lea – al VII-lea p.C. numărul cuvintelor alogene sporeşte cu aporturi din alte limbi europene care i-au furnizat latinei termenii necesari calităţii ei de limbă oficială a unei noi suprastructuri. Latina medievală,

[1] L. Derey, *L'emprunt linguistique*, Paris, 1956, p. 156.
[2] A. Blaise, *Manuel de latine chretiènne*, Strasbourg, 1955, p. 187, nota 3.
[3] E. Löfstedt, *Syntactica*, I, Lund, 1942, p. 433.
[4] A. Meillet, *Esquisse d'une histoire de la langue latine*, Paris, 1938, p. 214, 226.
[5] M. Bonnet, *Le latin de Grégoire de Tours*, Paris, 1880, p. 209 – 225.

BDD-A2516 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:57 UTC)

cod universal, devine astfel un adevărat „*creuzet*" în care se adună lexeme de proveniență diversă pentru a se echivala toate noțiunile. Aportul semantic al medievalilor a fost în mod incontestabil substanțial, aprecia A.C. Halichias[6]. Ei au preluat din nucleul lexical antic elemente încă utile pentru desemnarea unor realități medievale care le continuau pe cele antice; pentru noile realități, apărute în urma reorganizării societății medievale la toate nivelurile, a fost necesară o înnoire lexicală constînd în specializări semantice ale cuvintelor antice, formarea de cuvinte noi prin derivare şi compunere pe baza unor etimonuri viabile din fondul clasic, împrumuturi din limbile naționale, restructurare calitativă şi cantitativă impusă de necesitatea adecvării expresiei la desemnarea noilor fapte de civilizație.

În afara împrumuturilor din limbile vernaculare, latina medievală valorifică în continuare o veche şi prolifică sursă care a furnizat latinei în toate epocile ei istorice un număr apreciabil de cuvinte, limba greacă, din care au fost preluate nu numai cuvinte, ci şi morfeme productive. Între ariile semantice cele mai privilegiate sub aspectul înnoirilor lexicale, prioritatea o deține cea a *termenilor instituționali*, fapt reflectat pe deplin şi în latina documentelor diplomatice.

Dat fiind faptul că latina diplomatică din Țările Române se încadrează în limite cronologice mai extinse decît cele ale latinei medievale din Europa vestică şi chiar centrală, ea conservă mai bine lexicul antic şi medieval, fiind mai puțin afectată de împrumuturile din limbile romanice, mai numeroase în latina occidentală. Lexicul documentelor diplomatice latine din Moldova reflectă în principiu structura lexicală şi semantică a latinei medievale occidentale, prezentînd însă şi termeni împrumutați din limbile de contact din Europa centrală şi sud-estică: limbile slave, limba maghiară, limba turcă, pentru a desemna realități social-politice din această zonă.

Cercetarea noastră asupra elementelor lexicale alogene din latina documentelor de cancelarie din Moldova s-a sprijinit, alături de textele diplomatice propriu-zise preluate din cunoscute ediții şi din Arhiva Centrală din Iaşi[7], şi pe informațiile din unele lexicoane: pentru latina Antichității am folosit

[6] A.C. Halichias, *Latina medievală şi limbile naționale*, în „Studii şi cercetări lingvistice", XLIII, 1992, p. 45.

[7] Ediții de documente (citate în text prin sigle): I. Bogdan, *Documentele lui Ştefan cel Mare*, vol. I-II, Bucureşti, 1913 (B.); M. Costăchescu, *Documente moldoveneşti înainte de Ştefan cel Mare,* vol. I-II, Iaşi, 1931-1932 (C1); Idem, *Documente moldoveneşti de la Bogdan voievod*, Iaşi, 1940 (C2); Idem, *Documente moldoveneşti de la Ştefăniță voievod*, Iaşi, 1943, (C3); I. Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone*, vol. I-II, Editura Academiei, Bucureşti, 1979, 1983 (Co); Gh. Duzinchevici, *Documente din arhivele polone relative la istoria românilor (sec. XVI-XIX)*, Vălenii de Munte, 1935 (D); *Diplomatarium italicum. Documenti raccolti negli archivi italieni*, vol. I-IV, Roma, 1925-1939 (D.I.); *Documente privind istoria României. A. Moldova*, vol. IV, Bucureşti, 1952-1954 (DIR); C. Esarcu, *Ştefanu cellu Mare. Documente din arhivele Veneției*, Bucureşti, 1874 (E.); E. Hurmuzachi, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I-XXI, Bucureşti, 1881-1942 (H.); N. Iorga, *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor adunate din depozitele de manuscrise ale apusului,* vol. I-III, Bucureşti, 1895-1896 (I.); A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Țării Româneşti,* vol. I-X, Bucureşti, 1929-1939 (V.).

BDD-A2516 © 2008 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:57 UTC)

Tesaurus Linguae Latinae (T.L.L.) şi Ernout-Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine* (DELL.), iar pentru latina medievală (în sens larg) occidentală am consultat, ca dicţionare de referinţă, Du Cange, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis* (DuC) şi Niermayer, *Mediae Latinitatis Lexicon Minus* (Nie); deosebit de utile, pentru informaţiile privind anumite componente specifice lexicului latin din ariile centrală şi sud-estică ale Europei, ne-au fost dicţionarul Bartal, *Glossarium mediae et infimae Latinitatis Regni Hungariae* (Ba) şi dicţionarul Duzinchevici, *Glosar de termeni şi expresii din documentele latine privind istoria medie a României*.

În categoria elementelor lexicale alogene am cuprins termenii ce denumesc acele *realia* din societatea feudală europeană (în sens larg) şi românească, pentru care latina medievală nu avea un echivalent, sau chiar dacă acesta exista, nu acoperea aceeaşi realitate, diferită uneori de la ţară la ţară. Puţine dintre împrumuturile care apar în latina documentelor moldoveneşti sînt termeni de largă circulaţie în epoca medievală (împrumuturi germanice), marea lor majoritate fiind de circulaţie restrînsă, din ariile centrală şi est europeană, între care şi numeroase împrumuturi româneşti, care apar în forma originară (în varii transpuneri fonetice) sau latinizată (cu o desinenţă sau un sufix). În acest caz *criteriul etimologic* nu este întru totul relevant, deoarece aceşti termeni, de provenienţă diversă (slavă, maghiară, turcă), fuseseră deja asimilaţi în fondul lexical românesc şi reflectau realitatea feudală românească, fapt confirmat şi de menţionarea lor în unele documente străine ca vocabule din limba ţării. Totuşi, unele cuvinte intrate în română din limba slavă, ca termenii specifici slavonei româneşti (cu o anume adaptare fono-morfologică), păstrează în forma lor latinizată anumite elemente ale fonetismului slav originar, poate şi pentru faptul că în cancelaria Moldovei, cîtă vreme slavona a fost limbă oficială, acelaşi scrib redacta uneori documente slavone şi latine şi putea latiniza direct cuvîntul slav. Din această cauză, recunoscînd dificultatea încadrării ferme a unora dintre substantivele luate în discuţie după criteriul etimologic în categoria „românismelor", am optat pentru înserierea tuturor împrumuturilor luate în discuţie în ordine alfabetică, urmînd a discuta la fiecare etimologia sa, acceptată sau controversată:

– **aga** (<turc. *ağa*) – titlu al comandanţilor militari din Imperiul otoman: *cum Ill-mo Zam **Aga*** (D., XVI);

– **archimandrita** (<gr. αρχιμανδρίτης), împrumut grec în latina tîrzie, înregistrat în latina medievală de Nie., cu sensurile: 'abate, arhiepiscop, papă'; apare la noi într-o scrisoare (nedatată) din secolul al XVIII-lea, cu sensul 'egumen, stareţ', influenţat de sensul slavului *arhimandritŭ*: *Metropolita Moldaviae mittit hasce ad partes suum **archimandritam**, nomine Teoktist* (D., XI);

– **bassa** (<turc. *paşa*), menţionat în Ba. cu formele *bassa* şi *pasa*, ca nume al guvernatorului unei provincii din Imperiul Otoman şi comandant militar; în actele din Moldova apare doar varianta *bassa* (cu *ş* redat prin *ss* şi sonorizarea labialei iniţiale, sub influenţa pronunţiei maghiare): *Magnificus Skinder **bassa*** (D.I., II, 8; Co., 49); *Nova significamus D.D Vestris Turcas certo venire in Poloniam sed non Imperatorem in persona, verum unum magnum **Bassam** cum maximis exercitibus* (D.I., II, 9 – Ca noutate facem cunoscut Domniilor Voastre că turcii vin negreşit în Polonia, dar nu sultanul în persoană ci un mare paşă cu o numeroasă armată); *venit per mare Achmat **bassa** cum galeis* (B., II, 144 – vine pe mare Ahmet paşa cu galerele);

BDD-A2516 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:57 UTC)

– **boyarus, boyerus, boyaro, boiero** sînt variantele de adaptare grafică şi morfologică a românescului *boier*, provenit din slavă (sg. *boljarinŭ*, pl. *boljare*), cuvînt căruia G. Ivănescu[8] îi atribuie o obîrşie uralo-altaică; în opinia sa, pluralul colectiv *boljare* denumea la origine aristocraţia bulgară de orgine turcă, apoi boierimea slavă din nordul Dunării (sec. VIII), care prin deznaţionalizare a devenit o aristocraţie românească. Interesantă ni se pare asemănarea cuvîntului slav cu celticul *boaire* (nobili ai boilor) desemnînd aristocraţia celtică funciară, după criteriul avuţiei în vite[9]. Cuvîntul românesc latinizat apare în actele din Moldova în variantele *boyarus* (B., II, 177), *boyerus* (B., II, 178). Dimitrie Cantemir menţionează cuvîntul ***boiar*** ca *nomen vernaculum* (cuvînt din limba ţării) rezultat din „stricarea" (adaptarea) slavului ***boliare***: *Horum vernaculum nomen* ***Boiari*** *slavonicae est originis, corrumptumque videtur a* ***Boliare****, latino vero sermone* ***baronum*** *denominationem iis, non veterum auctoritas, sed vicinarum aularum usus indidit* (*Descriptio Moldaviae*, II, 6 – Numele lor din limba ţării, *boiari*, este de obîrşie slavă şi pare a veni din stricarea lui *boliare*, iar în limba latină le-a impus denumirea de *barones*, nu prestigiul vechilor autori, ci obiceiul curţilor învecinate – tr.n.); corecta etimologie prezentată de Cantemir are şi meritul de a stabili echivalenţa semantică a cuvîntului românesc cu latinescul *barones*, originar din latina clasică, adaptat semantic în cea medievală, după modelul căruia se formează de altfel *boiaro/boiero, onis*, cu un sufix uzual în adaptarea morfologică a împrumuturilor (vezi şi *iobagio, haydo*). Cuvîntul, în varianta grafică *boyaro*, apare încă de la primul text diplomatic latin (păstrat) din Moldova, actul de omagiu din 1387 al lui Petru I, iniţiat *ex certa scientia et ultronea voluntate* ***boyaronum*** *nostrorum fidelium* (C1, II, 162 – cu ştirea anume şi cu buna vrere a credincioşilor noştri boieri); termenul se păstrează în diplomatica moldavă şi îl regăsim în intitulaţia unui act emis de Vasile Lupu la jumătatea secolului al XVII-lea: *Nos Metropolita Moldaviae archiepiscopus ac Ill-mi domini Basilii eiusdem Moldaviae principis consiliarii et* ***boierones*** *regni* (V., X, 29). În tradiţia diplomaticii de a recurge la termenii uzuali în cancelaria de destinaţie, pluralul *boyarones* e folosit şi în actele străine trimise Moldovei, precum în actul încheiat în 1475 de regele Matei Corvin cu Ştefan cel Mare: *nos igitur ipsum ad gratiam et benevolentiam regiam nostram accepimus unacum filiis* ***boyaronibus*** *et tota provincia Moldaviae* (B., II, p. 334 – noi l-am primit dară sub ocrotirea şi prielnica noastră vrere dimpreună cu fiii săi, cu boierii şi cu toată ţara Moldovei). Dicţionarul Bartal înregistrează cuvîntul *boëro, onis* ca pe un „românism" echivalent cu latinescul *nobilis*: *nobilis apud Valachos, sic gentili eorum lingua Valachorum nobilissimi vocantur*. Aceeaşi proveniență şi semnificaţie este menţionată şi de misionarul catolic Paul Beke, în succinta sa descriere a vieţii şi rînduielilor din Moldova secolului al XVII-lea: *Magnates* ***Boieri*** *hic nominatur, quorum conditio est servilis, eo quod gratis absque ullo stipendio aulam Principis frequentare debeant, nec ad sua dominia ire fas, nisi petita a Principe eundi facultate* (D.I., p. 335 – Aici mai marii sînt numiţi *boieri*, a căror stare este aceea de supus, întrucît pe degeaba, fără vreo retribuţie, sînt datori

[8] G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, ediţia a II-a, Editura Junimea, Iaşi, 2000, p. 383.

[9] Cf. H. Hubert, *Celţii şi civilizaţia celtică*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1943, p. 414.

BDD-A2516 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:57 UTC)

a trebălui la curtea Principelui şi nu li se cuvine a merge la moşiile lor, decît dacă au cerut de la Principe îngăduinţa de a pleca – tr.n.); observaţia lui Beke vizează starea de vasal a boierului moldovean (de altfel identică cu aceea a omologului său european, *baro*), pe care o atestă şi documentele diplomatice din Moldova prin desemnările: *officialis noster* (D., XII), *aulicus meus* (D., VII), *servitor noster* (V., VIII, 43), *fidelis noster* (V., X, 28), *subditus noster* (C2, 86), termeni cu care domnii îl recomandau destinatarului pe boierul împuternicit de ei ca sol.

– **caluger** (<slv. *calugerŭ*) – înregistrat în Ba. sub forma *caluger*, cu explicaţia *monachus Graeco-catholicus* şi în Nie. în varianta *calogerus*; cuvîntul apare într-o scrisoare trimisă pe 10 iunie 1577 bistriţenilor de domnul Petru Şchiopul: *Ceterum, notum facimus Dominacioni Vestrae qualiter et quomodo conquestus est coram persona nostra wayvodali unus monachus vel* ***caluger*** *a nomine Akaya, de quibus inhabitatoribus oppidi Rodna* (H., XV1, 1238 – Şi mai facem cunoscut Domniei voastre în ce fel şi chip s-a plîns dinaintea persoanei noastre domneşti un monah sau călugăr cu numele Acachie în privinţa unor locuitori ai tîrgului Rodna şi a birăului aceluiaşi tîrg);

– **cluciarius** (<slv. *ključarĭ*) – numele boierului însărcinat cu aprovizionarea curţii, pare a fi forma latinizată a cuvîntului slav şi nu a românescului *clucer*: un *Generosus Martinus W.* ***cluciarius*** este menţionat ca trimis al domnului Moldovei Gaspar Gratiani la principele Transilvaniei Gabriel Bethlen, într-o scrisoare din 1620 (V., IX, 173);

– **comissus** – forma latinizată a românescului *comis*, pătruns din greaca bizantină (κόμης<lat. *comes*), prezent în actele diplomatice şi în forma nelatinizată *comis*: un *dominus Boeranus commissus* figurează printre semnatari actului încheiat în 1459 de Ştefan cel Mare cu palatinii Rusiei şi ai Podoliei (B., II, 126); un *Nag Komis* semnează în 1468 alături de alţi dregători o scrisoare de recomandare (*litterae creditivae*) pentru un sol trimis la braşoveni (B., II, 134); glosa dintr-un document de la Ştefan cel Mare, *agazonum magister alias comis* (B., II, 141) explică destinatarului identitatea atribuţiilor comisului moldovean cu cele ale dregătorului omolog din Polonia şi Ungaria, acest boier, mai mare peste grajdurile domneşti, fiind numit uneori în actele din Moldova *supremus stabuli praefectus* (V., XI, 34);

– **cifra** (<arab. *zifra*) – înregistrat în dicţionare cu grafiile *ciffra, ciphra, chifra, cifra, zifra* şi explicat astfel în Ba.: *characteres occulti quibus arcana et quae ab aliis ignorari interest solent perscribi ac significari*; cuvîntul apare cu sensul de 'mesaj de taină, cifrat' într-o scrisoare din 1673 de la Grigore Ghica I: *et ecce mitto unum hominem cum* ***cifra*** (I, II, 294 – şi iaca trimit un om cu un mesaj cifrat) – la sfîrşitul documentului *cifra* este reprezentată de un octogon, avînd desenată în interior o clepsidră, litere latine şi greceşti, simboluri grafice accesibile se pare înţelegerii marelui vizir, destinatarul acestei criptograme;

– **czausius** (<turc. *çavuş*) – cu sensul de 'curier al sultanului' este menţionat într-o scrisoare a domnului moldovean, Iancu Sasul, către regele Poloniei: *litteris per* ***Czausium*** *allatis* (I, II, 31 – scrisoarea fiindu-mi adusă de ceauş);

– **despotes/despotas** (<gr. *δεσπότης*) – sinonim al lui *dominus* în intitulaţiile lui Iacob Heraclid, cunoscut ca Despot-vodă (D.I.R., II, 346; 387);

– **fermanum** (<turc. *ferman*) – înregistrat de Ba. cu sensul '*scriptum mandatum imperatoris Turcarum*', cuvîntul apare în acelaşi document, o scrisoare

BDD-A2516 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:57 UTC)

din 1766 de la domnul Grigore Ghica al III-lea (D, XVI) atît în forma originară *ferman* cît şi în cea latinizată *fermanum*, ambele însoţite de adjectivul *imperiale*;

– **feudum** – deşi trece de regulă drept un împrumut germanic (Ba.<germ. *füden* – 'a hrăni', fiind domeniul din care se hrănesşte vasalul şi familia sa), este înregistrat în dicţionarele (Ba., Nie.) şi cu alte posibile proveniențe: 1. din francicul *fëhu* ('vită'); 2. din longobardul *feida* ('ostilitate, război, cînd multe domenii sînt cedate'); 3. din cuvintele latine *foedus* sau *fides*; 4. acrostih al formulei din jurămîntul de fidelitate: *Fidelis Ero Ubique Domino Meo*. Sensurile cu care cuvîntul e înregistrat în dicţionare sînt 'beneficiu, alocaţie a unor mijloace de subzistenţă, posesie, folosire a unui pămînt sau a unei surse de profit'. Cuvîntul apare într-un document care, fără a aparţine propriu-zis diplomaticii moldoveneşti de limbă latină, conţine unele referiri la Moldova: e vorba de o scrisoare din 1560 a lui Despot, aspirant la domnia Moldovei, care făgăduieşte destinatarului său, împăratul Ungariei Ferdinand I, fidelitate vasalică în schimbul ajutorului acordat: *perpetuum* ***feudum****, obedientiam et fidelitatem Sacrae Maiestati Tuae iurat et pollicetur, Iusque quod aliquando Divi Ungariae Reges Majestatis Tuae praedecessores in Walachiam habebant, hoc ultro tanquam Domino* ***feudi*** *Sacrae Maiestati Tuae cognoscere vult* (D.I.R., II1, 353 – jură şi chezăşuieşte perpetuă încredinţare a bunurilor, supunere şi credinţă Sacrei tale Maiestăţi şi autoritatea pe care o aveau asupra Moldovei sacrii regi de odinioară ai Ungariei, înaintaşii Maiestăţii tale, voieşte să o facă cunoscută de acum înainte Maiestăţii tale, ca unui stăpîn al avuţiei sale);

– **galea** (<gr. *γαλέα, γαλαία*) – semnalat în Ba. ca '*genus longarum navium*' şi în Nie. cu sensul de 'galeră'; o singură ocurenţă într-o scrisoare a lui Ştefan cel Mare din 1475: *venit per mare Achmat bassa cum* ***galeis*** (B, II, 144);

– **galga** forma latinizată a numelui *Kalgay*, care desemna la tătarii din Crimeea pe moştenitorul tronului, de regulă fratele hanului în funcţie: *Sultan* ***Galga*** (D.I., II, 8); *Salamet Girei* ***galga*** (Co, 5);

– **granities** (<sîrbo-bulg. *graniça*) = hotar; cuvîntul, adaptat morfologic la declinarea a V-a,devine sinonim al cuvintelor latineşti *limes, finis* şi al împrumutului german *marca*: *in exitu* ***granitiei*** (C1, II, 180 – la ieşirea din hotare);

– **grossus** (<pol. *grosz*) – grosul, monedă de argint care a circulat şi în Moldova, numită în privilegiul comercial acordat în 1433 de voievodul Iliaş negustorilor transilvăneni (C1, II, 180), *moneta terre nostre*, cu care aceştia urmau să plătească taxele de pe teritoriul Moldovei;

– **guerra** (<germ. *werra*) – înregistrat (DuC., Ba., Nie) cu sensurile 'dispută, război public sau privat'; în documentele latine din Moldova se pot observa unele încercări de glosare a neologismului prin clasicele *bellum* şi *discordia: in* ***guerra seu discordia*** *quam gerebamus cum Petro, fratre nostro* (C1, II, 211 – în lupta ori disputa pe care o aveam cu Petru, fratele nostru); *puta* ***pellum gwerra*** *cum Tartaris* (C1, II, 230 – bunăoară războiul cu tătarii);

– **hanus** (<turc. *han*) – titlu purtat iniţial de suveranii mongoli, preluat apoi şi de suveranii unor etnii musulmane; apare rar în documentele din Moldova, cu referire la conducătorul tătarilor din Crimeea: ***Hanus*** *13 praesentis fuit in Baba et recte via ivit in Budchiak* (V, XI, 208 – Hanul a fost în ziua de 13, a lunii în curs la Baba şi a plecat direct în Bugeac); ca şi în cazul sultanului turc, hanul tătar este numit în documentele latine de predilecţie *imperator* (B, II, 144) şi *Caesar* (C1, II, 230);

BDD-A2516 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:57 UTC)

– **haydo, onis** (<magh. sg. *hajdu*; pl. *hayduk*) – înregistrat în Ba. cu sensurile *voluntarius miles, praedo Ungarus* (soldat mercenar; tîlhar ungur). Cuvîntul apare doar într-o scrisoare latină din 1611 de la Constantin Movilă către palatinul George Thurzo, căruia îi promite ajutor *contra tumultuantium atque passim debacchantium* ***Haydonum*** *ipsorumque capitum insolentem temeritatem* (V, VIII, 135 – împotriva sfruntatei semeţii a răzvrătiţilor şi pretutindeni turbulenţilor haiduci şi a capilor lor) – e vorba de o revoltă de proporţii a haiducilor, mercenari în slujba Ungariei, ale căror incursiuni prădalnice, se spune în scrisoare, puseseră deseori în pericol liniştea şi siguranţa locuitorilor din regatele ungar şi polon şi din provinciile româneşti;

– **horda** (<slv. *orda*, pol. *horda*) – formă de organizare a popoarelor nomade mongole primitive, preluată şi de tătari. Într-o scrisoare de la Ştefan cel Mare din 1475, tradusă din slavonă în latină, apare forma invariabilă *Ordam* (cu afereza lui h iniţial de influenţă slavă) în sintagmele *imperator in Ordam* şi *imperator Ordam* (B, II, 144); utilizarea invariabilă a acuzativului toponimic cu valoare determinativă în cele două sintagme (în locul ablativului şi genitivului) continuă o tendinţă specifică latinei creştine. În două documente latine din 1657, trimise Poloniei de hanii tătari ai hoardelor din Crimeea şi Cetatea Albă, apare forma flexionară de genitiv plural *hordarum* (<*hordae*): *Mechmet Gerey, Hanus magnarum* ***Hordarum****; Subhankasy-Aga, Palatinus* ***Hordarum*** *Bialogrodiensium* (I, I, 247);

– **hospodarus** (<bulg. *gospodar*) – folosit (rareori) cu sensul de 'domn' în titulatura domnilor Moldovei din actele latine: *illustrissimo domino Aarone, Dei gratia* ***Hospodaro*** *Moldoviae* (H, III1, 186);

– **iob(b)agio, onis** (<magh. *iobbagy*) – cuvîntului maghiar, latinizat cu un sufix popular productiv în adaptarea împrumuturilor, i se atribuie în Ba. o origine ebraică (<*Jabad* – servitor), fiindu-i identificate accepţiile în diacronie: desemna iniţial pe şerbul, legat de pămînt (*glebae adscriptus*), pentru a deveni ulterior numele generic al supusului liber de la ţară (*rusticus*), care avea în posesie ereditară pămînturi şi cătune, fiind obligat să presteze serviciul militar şi alte slujbe feudale; în DuC. cuvîntul este menţionat cu precizarea: *iobbagiones Hungaris dicuntur coloni ruricolae atque adeo ipsa mancipia* (iobagi sînt numiţi de unguri oamenii liberi de la ţară şi chiar şerbii). Menţiunile (sporadice) ale cuvîntului în scrisorile latine din Moldova atestă folosirea lui cu sensurile: 1) *supus de condiţie liberă*, pentru care domnul Moldovei intervine personal sau prin împuterniciţii săi, pe lîngă consiliile orăşeneşti din Transilvania, în cazul unor probleme ale acestuia pe teritoriul transilvănean: pentru un *Andreas Faber,* ***iobagio*** *noster* intervine pe lîngă consiliul din Bistriţa voievodul Bogdan al III-lea, în 1512 într-o problemă de moştenire; în numele aceluiaşi domn, marele vistiernic Trotuşan cerea în 1510 bistriţenilor să facă dreptate unor supuşi moldoveni care i se plînseseră de nedreptăţile suferite în ţinutul lor: *Nonnuli* ***iobagiones*** *domini nostri persepe nobis conqueruntur quomodo magnas iniusticias eis faceretis* (C2, 78); Petru, pîrcălabul Ciceului notifica în 1506 aceloraşi bistriţeni învoiala încheiată cu voievodul Bogdan, prin care ***iobagiones*** *domini nostri graciosi, tum Hungari, tum Walachi* (iobagii milostivului nostru domn, atît unguri, cît şi români) se pot strămuta vremelnic sau definitiv din Ciceu în Bistriţa (C2, 71); într-o scrisoare din 1688 către braşoveni, Alexandru, fiul lui Ştefan cel Mare le cerea extrădarea unui anume Petrus Hwzar, refugiat la ei, care ucisese nişte turci la Dunăre, fapt pentru care turcii luaseră ca ostateci 50 de supuşi moldoveni: *Turci*

BDD-A2516 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:57 UTC)

abduxerunt multi de nostris ***iobagionibus*** *et hominibus* (B, II, 169) – similară ditologiei de aici *iobagiones et homines* este într-un alt document expresia *subditi et iobagiones* (V, X, 28); 2) *ţăran dependent, şerb*: într-o scrisoare din 1556, Alexandru Lăpuşneanu îi aminteşte regelui Ferdinand I al Ungariei că-i promisese bani şi şerbi ca preţ al unui serviciu (cf. conţinutului rezumativ al scrisorii: *scribit quod 300 Aureos et 100* ***iobbagiones*** *sibi promissos habeat a Ferdinando si obstiterit filli Regis promotioni* (H, II4, 139);

– **ispravnicus** (<bulg. *izpravnik*) – substituent tîrziu al lui *castellanus*, desemna pe şeful administrativ, militar şi juridic al unui teritoriu: o singură ocurenţă într-o scrisoare din 1, martie 1768 de la Grigore Ghica al III-lea: *nam plusquam 250 homines ab* ***ispravnico*** *meo sorocensi contra istos armati sunt* (D, XX – căci au fost pregătiţi de luptă împotriva acestora de către pîrcălabul meu din Soroca mai mult de 250 de oameni);

– **logofetus** (<gr. *λογοθέτης*) – adaptare a cuvîntului românesc *logofăt*, intrat din slavă (care-l primise din greaca bizantină), care apare şi în forma nelatinizată *logoffet* (B, II, 177); *logofetus magnus* (H, XV2, 2169) este demnitarul desemnat în alte acte prin sintagma *supremus cancellarius*, echivalenţa celor doi termeni şi totodată indigenarea cuvîntului slav în română fiind explicită într-un document de la regele polon Sigismund I din 1531: *dicitur sermone valacho* ***Glogofet****, quod est apud illos supremi cancellarii nomen* (I, I, 11 – în limba română i se spune *logofăt,* nume care se dă la ei şefului cancelariei). Într-o scrisoare de la Ştefăniţă vodă către bistriţeni, din 9 noiembrie 1523 este menţionat un *Tatrazan Logofetus* (C3, 113), învinuit de domnitor pentru tulburarea relaţiilor dintre Moldova şi Bistriţa şi de aceea prins şi ţinut în carceră pentru judecată; pare a fi acelaşi demnitar moldovean, care în 10 iulie 1510, în calitate de *supremus thesaurarius*, scria bistriţenilor în numele voievodului Bogdan al III-lea despre nedreptăţile suferite de moldoveni în cetatea lor (C2, 78);

– **marca** (<germ. *mark*) – dicţionarele de latină medievală înregistrează omonimele *marca*, ambele de provenienţă germană, cu sensurile: 1. ‘graniţă’; 2. ‘măsură de greutate’; repetata menţionare a cuvîntului în privilegiul comercial dat de voievodul Iliaş negustorilor transilvăneni în 1433 (C1, II, 180) pare să se refere la o măsură de greutate, familiară acestora: în document se precizează cîţi groşi trebuiau plătiţi pentru fiecare marcă din mărfurile cu care negustorii intrau sau ieşeau din ţară: *quicunque cum venalibus seu mercibus terram dominii nostri subintraverint, extunc in oppido nostro Egydhalma, conputatis eorum rebus venalibus, de qualibet* ***marca*** *dent quatuor grossos monete terre nostre pro tributo. Similiter, habita negociacione, dum ad propria revertuntur, alios quatuor grossos* ***de marca*** (oricine ar intra pe teritoriul domniei noastre cu lucruri de vînzare sau mărfuri, atunci în tîrgul Adjud(?), după cîntărirea mărfurilor lor să dea pentru fiecare marcă patru groşi în moneda ţării noastre ca vamă. Aşişderea, la încheierea negustoriei, cînd se întorc la ale lor, să dea alţi patru groşi de marcă);

– **marschalcus** este explicat în DuC. ca fiind un compus latinizat de origine germanică (*march* = equus; *scalch* = magister), sinonim al expresiilor *praefectus equorum* sau *comes stabuli*, desemnînd pe mai marele grajdurilor regale. În Evul Mediu cuvîntul pare să fi numit însă în fiecare ţară demnitari cu funcţii diferite. În actele din Moldova cercetate de noi l-am întîlnit în primul rînd în actul de omagiu din 1387 al boierilor moldoveni, între care figura şi un *Draguy marscalcus* (C1, II,

BDD-A2516 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:57 UTC)

163); după C.C. Giurescu[10], în acest document, redactat la Lemberg, în Polonia, poate chiar de un diac polon, cuvîntul are accepţia curentă în Polonia acelei vremi, numindu-l pe *magister aulae regiae*, demnitar omolog *vornicului* moldovean. Şi în trei documente slavone de la Ştefan cel Mare (B, II, 383, 386, 391) acelaşi demnitar este numit *маршалкомъ* şi *дворникъ*. Testamentul politic al lui Alexandru Lăpuşneanu din 1656 purta şi semnătura boierilor de sfat, primul fiind vornicul, *Dominus Zbiara supremus curiae* ***Marschalcus*** (H, II, 495). Cuvîntul apare în forma *mareschalus* în adresa finală a scrisorii lui Grigore Ghica I către Ioan Sobieski, din 1673, între titlurile destinatarului fiind şi cel de *mareschalus provinciae: domino Ioanni Sobieski, supremo generali militiae regni Poloniae et* ***mareschalo*** *provinciae* etc. (I., II, p. 295) – pare să fie vorba de o funcţie administrativă supremă deţinută de generalul polon într-una din provinciile regatului;

– **metropolis** (<gr. *μετρόπολις*) – cu sensul de 'capitală' (Nie.), cuvîntul apare în datarea topică a unor scrisori din Moldova: *Iassij* ***Metropoli*** (D.I., II, 7); *ex nostra* ***metropoli*** *Sozava* (V, X, 29);

– **metropolita** (<gr. *μετροπολίτης*) şi derivatul ***metropolitanus*** (format în latina tîrzie cu sufixul de apartenenţă – *anus*) sînt desemnări ale episcopului metropolitan (Nie.), numit şi ***archiepiscopus***; cuvintele apar în titulatura mitropoliţilor ortodocşi din actele latine moldoveneşti: *in manibus domini Cypriani* ***metropolitani*** *Kyouiensis* (C1, II, 230); *Nos* ***Metropolita*** *Moldaviae* ***archiepiscopus*** (V., X, 29);

– **ortho, onis** (magh. *orth*) explicat în Ba. ca *nummus Hungaricus* (monedă ungurească), valorînd o jumătate de florint; are o unică ocurenţă cu sensul generic de 'bani' într-o scrisoare din 1522 a zarafului Toma către bistriţeni, care, în numele domnului Bogdan al III-lea încearcă să recupereze anumite sume de bani daţi cu camătă din visteria domnească: *qui susceperunt denarios 20 florenos absque* ***orthone*** *medietatem recipiam solus super Kumulesch Péter, reliquam mediam partem oro Vestris Dominationibus dare in manus famuli mei quia dominus meus gratiosus petit a me rationem* (C3, 111 – care au luat cu împrumut dinari în valoare de 20 de florini şi jumătate din bani o voi recupera personal de la K.P., cealaltă jumătate le rog pe Domniile Voastre să o înmîneze slujitorului meu fiindcă măritul meu domn îmi cere socoteală);

– **pitarius** (<rom. *pitar*) – desemna pe demnitarul însărcinat cu aprovizionarea curţii cu pîine: *Thomam Granam magnum* ***Pitarium*** (D.I.R., II1, 390); cuvîntul apare şi în forma nelatinizată: *Ivanko* ***pythar*** (B, II, 177);

– **porculabus** (<magh. *porkoláb*, calc al germanului *Burggraf*) – sinonim al lui *castellanus: Generosum Constantinum Ruska* ***porculabum*** *Hottiniensem et consiliarium meum in legatum ad Ser-tem V-ram expedivi* (V, IX, 173); figurează şi în varianta nelatinizată: *Herman* ***porkolab*** (B, II, 177); indigenarea cuvîntului în limba română este atestată de un document străin din 1575, o *confirmatio pacis* a senatului polon cu sultanul, în care există o referire la pîrcălabii moldoveni: *officiales, vulgo* ***Porkelaby*** *dicti* (I, I, 23 – demnitari, numiţi în popor *pîrcălabi*);

[10] C.C. Giurescu, *Contribuţiuni la studiul marilor dregători în secolele al XIV-lea – al XV-lea*, Vălenii de Munte, 1926, p. 77.

BDD-A2516 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:57 UTC)

– **postelnicus** (<slv. *postelĭnikŭ*) – În *Codex Bandinus* întîlnim glosările: *Postelnicus seu Aulae Praefectus; postelnik nimirum praefectus aulae*[11], din care deducem asimilarea postelnicului moldovean cu intendentul palatului, majordomnul medieval (*praefectus aulae, maiordomus*), aşa cum apare şi la D. Cantemir: „*postelnicul cel mare, mai marele treburilor curţii domneşti*" (*Descrierea Moldovei*, II, 6). În actele moldovene se întîlnesc variantele nelatinizate ***poztolnik*** (C2, 71) şi ***postelnig*** (ortografie maghiară – B, II, 229). Acelaşi demnitar este numit *cubicularius* (H, XV1, 152), *cubiculariorum magister* (D.I.R., II1, 66) sau *magister lectorum* (H, XV, 53, 54), titluri corespunzînd atribuţiilor supraveghetorului odăilor domneşti, de care o vreme pare să se fi achitat postelnicul; la D. Cantemir, postelnicul cel mare pregătea audienţele şi organiza ceremoniile de curte, atribuţii pe care nu le-a deţinut se pare în toate timpurile;

– **poharnig** (<sîrbo-croatul *peharnik*) grafie maghiară a românescului *paharnic*, denumire a dregătorului care întindea domnului pocalul cu vin şi se ocupa de viile domniei: un *Negrula* ***poharnig*** figura printre semnatarii unei scrisori a boierilor de sfat din 1468 (B, II, 134);

– **starosta** (pol. ucr. *starosta*) – pîrcălab, ispravnic, cuvînt folosit cu acest sens doar într-o scrisoare din 1768: *ex meo* ***starosta*** *Czernavczensi* (D, XX – de la pîrcălabul meu din Cernăuţi);

– **stolnicus** (<slv. *stolnĭnikŭ*) – dregător numit în documentele muntene *magister mensarum*, iar la Bandini, *praefectus culinae et mensae*[12]; alături de forma latinizată, întîlnită în mai multe documente (B, II, 126; 268; 299; H, XII, 113; XV, 67), apare şi forma neaoşă a cuvîntului românesc de origine slavă: *Lluca* ***stolnig*** (B, II, 134 – cu sonorizarea finalei conform pronunţiei maghiare);

– **suldziarius/suldzierius** (<rom. *sulger/sluger*<sîrbo-croatul *služar*); în română metateza secvenţei *slu-* în *sul-*, prezentă şi în forma latinizată, este explicată[13] prin derivarea cuvîntului pe teren românesc de la *sulgiu* (dare pentru animalele tăiate – origine incertă) + sufixul *-er*. Remarcăm asemănarea celor două variante latinizate, în *-arius* (V, X, 114) şi *-erius* (V, X, 112) cu dubletele *boiarus/boierus* (prima mai aproape de forma slavă, a doua de cea românească). În două scrisori de la Vasile Lupu din 1646 (H, XII, 113 şi 114) este menţionat ca trimis al domniei un *Generosus dominus Georgius*, doar că în prima este desemnat ca *supremus dapiferus sive stolnikus* în cea de-a doua ca *supremus suldziarius*; e posibil să fie vorba de aceeaşi persoană, iar titlurile diferite să provină din confuzia atribuţiilor stolnicului şi sulgerului, în principiu ambii ocupîndu-se de aprovizionarea cu bucate a curţii domneşti şi a armatei;

– **sultanus** (<turc. *sultan*) – titlu al suveranului din Imperiul Otoman şi din alte ţări musulmane; remarcăm în documentele moldoveneşti şi străine folosirea cuvîntului în varianta latinizată sau originară îndeosebi cu privire la moştenitorul tronului la tătarii din Crimeea (de regulă fratele hanului), desemnat şi prin forma latinizată *galga*: *significamus Illustrissimae D(ominationi) V(estrae) de* ***sultano****, abiise eum Crimam civitatem cum nonullis Scythis* (Co, 49 – vestim Prealuminatei

[11] *Ibidem*, p. 161; V. Urechia, *Codex Bandinus.Memorii asupra scrierii lui Bandinus de la 1646*, în „Acad. Rom. Memoriile secţiei istorice", S II, t. XVI, 1893-1895 (p. 250-272), p. 267.

[12] C.C. Giurescu, *op.cit.*, p. 145.

[13] *Dicţionarul universal al limbii române*, Iaşi, 1996, V, p. 136.

BDD-A2516 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:57 UTC)

Voastre Domnii, în privinţa sultanului <tătar>, că a plecat în Crimeea cu cîţiva tătari). Într-o scrisoare din 11 septembrie 1618 de la domnul Radu Mihnea referirea la principele tătar se face prin denominaţia redundantă, *Sultan Galga* (D.I., Ii, 8). Apelativele protocolare folosite de regulă pentru sultanul turc sînt: *Sua Majestas Turcarum Imperator* (D, XVIII; B, II, 144); *invictissimus Caesar* (D.I., II, 8); *Sacra Caesarea Turcarum Maiestas* (I, II, 135);

– **treuga** (<germ. *triuwa, triwa*) – este înregistrat în dicţionarele medievale cu sensurile 'bună credinţă, securitate, armistiţiu'; ca şi în documentele latine străine, şi în cele din Moldova cuvîntul apare mai ales în forma de plural (poate şi sub influenţa sinonimului latinesc *indutiae*), cu sensul de 'garanţii' privind absenţa unor intenţii ostile: *concedimus **treugas** pacis et securitatem* (C1, II, 168, salv-conductul acordat în 1397 de voievodul Ştefan I palatinul Podoliei pentru a veni în Moldova – oferim garanţii de netulburare şi siguranţă); în forma de singular am aflat împrumutul german într-o scrisoare a lui Matei Corvin către sultanul Baiazid, din 1484: *Constat Vestrae potentissimae Maiestati quod nuperrime inter nos **treuga** fuit disposita et fide mutua literis mediantibus confirmata* (H., II1, 16 – E bine ştiut Preaputernicei Voastre Maiestăţi faptul că foarte de curînd a fost încheiat între noi un armistiţiu şi a fost întărit, prin mijlocirea unui înscris, cu reciprocă încredere);

– **vasallus** – etimologie discutabilă: Ba. indică o proveniență germană certă, dar, fără a fi sigur în privinţa etimologiei, propune cîteva posibile etimonuri: 1. *vassen* – 'a lega'; 2. *gesell* – 'tovarăş, însoţitor'; *vaseln* – 'fruct, beneficiu'; 4. *wäsel* – 'îndatorat, obligat'; Nie. presupune o origine celtică şi nu germanică; DuC. îl consideră adaptarea fonetică a compusului german *Fadsscalcus* (*rerum dominicalium magister* – supraveghetorul bunurilor suzeranului), neexcluzînd nici posibilitatea relaţiei lui cu latinescul *vadere*. În actele latine din Moldova semnalăm ocurenţa cuvîntului în tratatul de omagiu din 1569 al lui Bogdan Lăpuşneanu faţă de regele polon Sigismund Augustus, căruia i se recunoaşte vasal, în tradiţia protocolului feudal: *fidem quoque et omne genus officiorum eidem et suo Regno semper exhibiturum ac ea omnia quae boni, fidelis et obedientis **vasalli** partium sunt, diligentissime praetaturum* (H, II5, 341 – voi arăta credinţă şi orice fel de slujire lui şi regatului său şi voi împlini cu cea mai aleasă grijă tot ceea ce implică postura de vasal bun, credincios şi supus);

– **vesirius** (<turc. *vezir*) – înalt dregător otoman, investit cu prerogativele unui ministru; marele vizir, care avea poziţia unui prim-ministru, apare şi într-o scrisoare din 1673 de la domnul Grigore Ghica I, (*excellentisimus magnus **Vesirius*** – I, II, 294) drept o persoană foarte influentă, singurul care putea interveni pe lîngă sultan în orice problemă;

– **visternik** – termen românesc păstrat nelatinizat în documente, în variantele grafice *vistiernik*: *Duka **visternik** supremus* (V, XI, 32) şi *wysthernik* (B, II, 141). După G. Ivănescu[14] cuvîntul românesc are următorul parcurs etimologic: derivatul medieval *vestiarius*, împrumutat în greaca bizantină (βεστιάριος), intră prin intermediul formei bizantine în slavă, de unde a fost preluat în română, împreună cu alţi termeni ce denumesc dregătorii, în varianta simplă *vistier* sau în cea derivată, pe teren slav, cu sufixul *–nikŭ*; în opinia lui H.

[14] G.Ivănescu, *op. cit.*, p. 496.

BDD-A2516 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:57 UTC)

Mihăescu[15], cuvîntul în discuţie este de proveniență bulgară şi apare în documentele din Moldova începînd cu anul 1400. Dregătorul moldovean ce purta acest titlu apare în documente şi cu numele *thesaurarius* (B, II, 299; C2, 88; H, XV, 67) sau *supremus thesaurarius* (C2, 78), conform cu desemnarea curentă a demnitarului omolog în cancelariile de destinaţie; echivalența cuvîntului românesc cu cuvîntul latin este explicită într-o intitulaţie: *Nos* ***Wyzternek seu thesaurarius*** *graciosissimi Petri Wayvode de Moldowa* (H., XV1, 669 –Noi, vistiernicul sau trezorierul Preamilostivului Petru, Voievod al Moldovei);

– **vladica** (<slv. *vladyka*) – ierarh ortodox, corespunzînd ca funcţie catolicului *episcopus* (Ba.); termenul apare de la primele documente diplomatice latine păstrate, actele de omagiu din 1387 (C1, II, 162, 163): *metropolita cum suis* ***vladicis*** (mitropolitul dimpreună cu vlădicii);

– **vornicus** (<rom. *vornic* <slv. *dvorĭnikŭ*) – alături de forma latinizată *vornicus* (V, XI, 32), apar şi variantele nelatinizate *vornik* (V, VIII, 127), *dvornik* (C1, I, 46) şi *dwornyk* (C1, II, 168); în actele latine din Moldova dregătorul cu acest nume este desemnat şi prin termenii *magnus provisor* (H, XV1, 15 – *provisor* fiind un derivat imperial, calc semantic al grecescului ἐπίσκοπος); *marschalcus* (C1, II, 162, H, II, 495), *supremus iudex curiae* (B, II, 141) prin analogie cu demnitarul omolog din Ţara Românească şi Polonia;

– **wayvoda** (<slv. *vojevoda*) – este menţionat în Ba. ca titlu al conducătorilor militari slavi şi echivalat prin sintagma *belli dux*. Cuvîntul are în actele latine din Moldova numeroase ocurenţe ca titlu al domnului, în variante grafice care atestă încercarea de a transpune adecvat fonetismul cuvîntului slav, indigenat în limba română: *waywoda* este forma grafică în care apare în intitulaţia lui Petru I din actul de omagiu din 1387: *Nos Petrus* ***woywoda****, dei gratia, dux terre Moldavie* (C1, II, 162) şi în numeroase acte ulterioare (C1, II, 168, 180, 181, 221); *woyvoda* (C1, II, 211; C2, 68, 69, 79; B, II, 165); *woyewoda* (B, II, 168); *woyevoda* (C1, II, 162); *voevoda* (C1, II, 230); *woyeuda* (B, II, 146); *voievoda* (B, II, 156); *woyda* (C1, II, 168); *wayda* (C1, II, 187). Titlul se păstrează constant în actele latine pînă la mijlocul secolului al XVI-lea, după care este înlocuit de *Princeps* sau *Palatinus*; între ultimele sale atestări din acea vreme citǎm intitulaţia domnului moldovean Iliaş II Rareş din 1548: *Nos Helias dei gracia* ***Waivoda****, dominus et heres verus Terre Moldavie*[16]. Reapare după aproape două secole într-un document din 1721 în intitulaţia domnului Mihai Racoviţă: *Nos Michael a Rakovizza* ***Waivoda*** *Dei gratia Moldaviae Princeps* (A.I., 58). *Compusul vicewayvoda* apare în adresa unei scrisori din 1450 către guvernatorul Transilvaniei, numit astfel în calitatea sa de locţiitor permanent al voievodului: *Georgius Bykal* ***vicewayvoda*** *Transilwanie et comes siculorum* (C1, II, 221).

Remarcă finală

Latina medievală îşi dovedeşte vitalitatea şi capacitatea de a funcţiona ca limbă de comunicare supraetnică prin păstrarea unui judicios echilibru între valorificarea resurselor interne şi recursul la împrumuturi. Ca o consecinţă a convieţuirii cu limbile vernaculare din cuprinsul Europei, ea recurge la

[15] H. Mihăescu, *Influența grecească asupra limbii române pînă în secolul al XV-lea*, Editura Academiei, Bucureşti, 1966, p.160.

[16] M. Holban, V. Sacerdoţeanu, *Culegere de facsímile pentru Şcoala de Arhivistică. Seria latină,* Bucureşti, 1942, p. 22.

BDD-A2516 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:57 UTC)

împrumuturi din aceste limbi, dintre care unele devin panmedievale, transgresînd frontierele spaţiului vernacular, iar altele se păstrează pe o arie restrînsă: împrumuturile nu sînt receptate doar ca urmare a necesităţii de a denumi obiecte şi noţiuni noi, ci şi de a da expresie unor particularităţi regionale. Se poate constata că au fost cu precădere afectate de înnoiri acele subsisteme lexicale, care ocupau un loc important în sfera comunicării medievale: terminologia socială, administrativă, politică, militară, religioasă, juridică.

Latinizarea este procedeul cel mai frecvent pentru adaptarea elementelor vernaculare, româneşti şi străine în latina medievală sau renascentistă. În latina diplomatică, dată fiind diferenţa unor *realia* între cele două societăţi (cea a emitentului şi cea a destinatarului) se recurge la *occidentalizarea* realiilor româneşti prin folosirea unor termeni latini echivalenţi sau chiar la *glosarea* unor cuvinte latine, fie prin cuvinte din limba vernaculară a destinatarului, fie prin sinonime latine vechi sau neologice, de circulaţie mai largă în aria centrală sau occidentală a Europei: *Wyzternek seu thesaurarius* (H., XV, 669); *agazonum magister alias comis* (B., II, 141).

Funcţia explicativă a gloselor face ca *glosarea*, la fel ca celelalte procedee semantice (*latinizarea şi occidentalizarea*) să se subordoneze configurării principalei dimensiuni a comunicării diplomatice, constînd în orientarea tuturor posibilităţilor expresive ale limbii spre destinatar, în vederea optimei receptări a mesajului.

BDD-A2516 © 2008 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:52:57 UTC)